

YENİ YÜZYILIN ŞAFAĞINDA ATATÜRK

29

EKİM

CUMHURİYET BAYRAMI

Özel Sayı

BİZİM CUMHURİYETİMİZ

Prof. Dr. İ. Yaşar HACISALİHOĞLU
T.C. İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Rektörü

Cumhuriyetin 103. yılında, Türkiye yüzyılında, bin yıllık tarihi birikimin ışığında istiklal meşalemiz yeryüzünün tüm mazlumlarına umut olmaya devam ediyor.

Sömürgeci, işgalci, bölücü emperyalizme ve tüm maşalarına karşı dün olduğu gibi bugün de mücadeleimiz azim ve kararlılıkla sürüyor.

Dünyada çok sayıda cumhuriyet vardır ama bizimki hepsinden müstesnadır.

Bizim cumhuriyetimiz; enerjiden, ekonomiye her alanda tam bağımsızlıktır, kayıtsız şartsız millet egemenliğidir.

Bizim cumhuriyetimiz; mazlumlara sığınak, zalimlere başkaldırıdır. Kimsesizlerin kimsesidir.

Bizim cumhuriyetimiz; sömürgeci emperyalizmin antitezidir, amansız hasmıdır.

Bizim cumhuriyetimiz; vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikeye düştüğünde, *“milletin istiklalini yine milletin azim ve kararlılığı kurtaracaktır”* hedefiyle ya istiklal ya ölüm yemininin sarsılmaz inancıdır.

Bizim cumhuriyetimiz; gök vatanda, mavi vatanda varlığımızın sökülemez damgasıdır.

Sömürgeci, işgalci, bölücü emperyalizme ve maşası terör örgütlerine karşı soluksuz, amansız mücadele yeminidir.

Bizim cumhuriyetimiz; ecdadına sırtını dönmeden, medeniyet coğrafyasına, Türk ve İslam coğrafyasına sınıksız sarılarak, inanç ve değerlerine yabancılaşmadan bin yıllık tarihini hiç bir kesintiye uğratmadan sahip çıkma iradesidir.

Bizim cumhuriyetimiz; ortak inancın, ortak kaderin, ortak değerlerin harcıdır, harman yeridir

Bizim cumhuriyetimiz; iç cephede tunç olmaktadır. Mozaik değil, alaşım olmaktadır. Et tırnak olmaktadır. Hiç kimseyi ötekileştirilmeden, kardeşliğin kıymetini eksiltmemektir. Horonlarda, halaylarda aynı coşkuyla, aynı duyguyla el ele vermektir. Birlikte gülmek, birlikte ağlamaktır. Toplumsal barışı zedelememektir. Yaşadığımız toprakları bizlere vatan kılan Selahattin Eyyubi'nin ve Sultan Alpaslan'ın torunları olarak, bölünmez bütünlüğümüze sımsıkı sarılmaktır. Çanakkale ruhunu unutmamak, unutturmamaktır.

Bizim cumhuriyetimiz; Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün değişiyile, “*Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir*” çatısında buluşmaktır.

Bizim cumhuriyetimiz; siyasi bağımsızlık ancak ekonomik bağımsızlıkla mümkündür gerçeğini hayata dair kılmaktır. Savunma sanayinde yerli ve milli üretimi güçlü kılmak, üretimin her alanına yaymaktır. Çok çalışmak, yılmadan, yorulmadan yüksek verimlilikle, yüksek teknoloji üreterek geleceği güvenli kılmaktır.

Bizim cumhuriyetimiz; muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkmaktır.

Bizim cumhuriyetimiz; sömürüye, işgallere, darbelere, soykırımlara, insanlık değerlerinin yok edilmesine teslim olmamaktır, seyirci kalmamaktır.

Bizim cumhuriyetimiz; yüreği çoraklaşmamışların, zihni kelepçelenememişlerin hür iradeleriyle insanlığa sahip çıkma kararlılığıdır.

Bizim cumhuriyetimiz; gencine güvenen, varlığını onlara emanet eden, hiç bir zorluk karşısında ülkesini, milletini terk etmeyeceğine, ecdadının kutsal emanetini yüceltmeyi, büyütmeyi, güçlendirmeyi canla başla, kararlılıkla sürdüreceğine olan inançtır.

Tüm bunlarsa cumhuriyet, o cumhuriyet bizim cumhuriyettir.

Yüreğinden Türkiye sevdasını hiç bir kuvvetin söküp atamayacakların, neferliğinde, önderliğinde, bayraktarlığında bizim cumhuriyetimiz tam bağımsızlık hedefiyle, inançla, dirençle, kararlılıkla yüzyıllar boyunca kök salmaya devam edecek.

Yaşasın tam bağımsız Türkiye...

İÇİNDEKİLER

1

CUMHURİYET'E GİDEN SÜREÇ VE CUMHURİYET'İN İLANI
Dr. Ali GÜLER*

8

**CUMHURİYET'E GİDEN YOLDA İKİ ESAS: HÂKİMİYET-İ
MİLLİYE VE HAREKÂT-I MİLLİYE**
Doç. Dr. Abdullah Cüneyt KÜSMEZ*

13

**ATATÜRK'TE CUMHURİYET VE İNKILAP FİKRİNİN GELİŞMESİ
(Cumhuriyetçilik İlkesinin Tarihi Temelleri)**
Dr. Ali GÜLER*

CUMHURİYET'E GİDEN SÜREÇ VE CUMHURİYET'İN İLANI

Dr. Ali GÜLER*

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'un Hemşehrisi

Lozan'da Barış Antlaşması için görüşmelere başlanması, 13 Kasım 1918'de fiilen, 16 Mart 1920'de de resmen işgal edilen İstanbul'daki işgalin de sonuna gelindiğini gösteriyordu. İstanbul Belediye Meclisi bu umut ve heyecan içinde 28 Şubat 1923'te Mustafa Kemal Paşa'yı şehrin “*tabii hemşehrisi*” seçti. Bu kararın tutanağı bir heyetle kendisine sunulduğunda, olayların gelişmesini biraz daha bekleyen Mustafa Kemal Paşa Lozan görüşmelerinin sonuna yaklaşıldığı 21 Haziran 1923'te Belediye Başkanlığı'na teşekkürlerini ilettili. Mesajında, İstanbul hakkındaki düşüncelerini şöyle açıkladı: “İstanbul Milli Mücadelemizin devamı süresince milli ve vatani aşkımızın kutsal ve yüksek bir mihrabı olmuştur. Bundan sonra da hiçbir hadise, hiçbir kuvvet ruhumuzu bu kutsal *mihraptan çeviremeyecektir. Bugün her Türk ve Müslüman kalbi, İstanbul aşkının, İstanbul hasret ve iştiağının saklandığı bir yerdir. Dört-beş yüzyıllık mili çabamızın ürünü, bu güzel kentimizde toplanmıştır. Düne oranla bugün daha özgür hava teneffüs eden İstanbul'un tam ve gerçek kurtuluşu uzak değildir. İstanbul bu kurtuluşuyla yalnız işgal ve esaretten kurtulmuş olmakla kalmayacak, belki Türkiye toplumunda artık anavatan ve millete dönmek gibi bir hayat ve saadete kavuşacaktır.”*

İtilaf Devletleri İstanbul'u Terk ediyor

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması, yaklaşık bir ay içinde taraf olan önemli devletlerin parlamentoları tarafından onaylanmıştı. Bunun üzerine İstanbul'daki İtilaf Devletleri birlikleri 2 Ekim 1923'te şehirden ayrıldılar. İşgalci devletlerin askerleri, Dolmabahçe önünde demirleyen gemilere binerken Türk bayraklarını selamladılar. Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Kasım 1918'de Adana'dan İstanbul'a geldiği gün söylediği gibi, “*geldikleri gibi gitmişlerdi!*”

Şükrü Naili Gökberk Paşa komutasındaki Türk birlikleri de 6 Ekim 1923 günü İstanbul'a girdi. İstanbul kurtulmuş, bir zillet çukurundan çıkmıştı. İşin ilginç yanı, Mondros Mütarekesi'nden bu yana yaklaşık 5 yıldır yaşanan o zilletin bir parçası haline gelerek Türk milletine yapılan her türlü kötülüğe ortak olan Sadrazam Damat Ferit Paşa da kaçtığı Fransa'nın Nice şehrinde aynı gün ölmüştür.

Ankara Başkent Oluyor

Türk cihan devletinin payitahtı, başkenti İstanbul işgalden kurtarılmıştı. Fakat acaba başkent olarak kalabilecek miydi? Bu süreçte Ankara, TBMM'ne ve Milli Mücadele'ye merkezlik etmişti. Mücadelenin

“Saltanat ve Halifelik makamını, yani İstanbul’u kurtarma” hedefi de bulunduğu için 20 Ocak 1921 tarihli ilk Anayasa’da başkente ve rejime ait bir hükme yer verilmemişti.

Esasında Milli Mücadele boyunca Ankara her yönüyle fiilen bir “Başkent” konumuna girmiş bulunuyordu. Mustafa Kemal Paşa, 1921’de kendisi ile görüşen Fransız Gazeteci Berthe Gaulis’e ileriye dönük düşüncelerini açıklarken Ankara’yı “Başkent” olarak düşündüğünü ifade etmişti: “Politik başkent Anadolu’nun yüreğinde olacak. Avrupa’nın ve Asya’nın temsilcileri burada buluşacaklar... Türk milletinden doğma hükümet Ankara’da çalışacak...” Gazeteci, “Ya İstanbul?” diye sorunca da “İstanbul, her zaman Batı ile Doğu arasında büyük rolünü oynamıyor mu? O, bizim sanat şehrimiz, ticaret şehrimiz, alışveriş merkezimiz değil mi?” cevabını vermişti.

Lozan’da “devletin rejimi ne olacak? Başkent neresi olacak?” sorularını İsmet Paşa’ya sık sık soran İtilaf Devletleri, Mustafa Kemal’in Ankara’yı “Başkent” yapacağını anlayınca, engellemek için bazı girişimlerde bulundular. Lozan’ın imzalanmasından bir süre sonra, 12 Ağustos 1923’te Fransa, Japonya ve Amerikan hükümetlerine bir nota veren İngiltere, “Türkiye’ye gönderilecek temsilcilerin ‘Elçi’ mi, ‘Büyükelçi’ mi olacağını ve bunların ‘İstanbul’a mı, ‘Ankara’ya mı gönderileceklerini” soruyordu. İçerde de Refet Bele gibi Ankara’nın başkent oluşuna karşı çıkanlar vardı.

Mustafa Kemal Paşa, yeni Türk devletinin rejimini belirlemeden önce “Başkent”ini belirlemek için harekete geçti. İsmet İnönü ve 14 arkadaşı birlikte hazırladıkları bir yasa önerisini 9 Ekim 1923’te Meclis Başkanlığı’na sundular. Yasa önerisinin gerekçesinde, Ankara’nın stratejik ve güvenlik açısından önemine vurgu yapılarak, böylesi küçük bir şehrin ileride yeni ve düzenli bir başkent olarak gelişeceğine değiniliyordu.

Yasa teklifi tek bir maddeden oluşuyordu: “Türkiye Devleti’nin makarr-ı idaresi (yönetim merkezi/ başkenti) Ankara şehridir.” Öneri TBMM’nin 13 Ekim 1923 günkü oturumunda görüşüldü. Bazı milletvekilleri zamanın erken olduğunu söylemekle birlikte Ankara’nın başkent olmasına karşı çıkan olmadı. Öneri o gün kabul edilerek yasalaştı. Söz konusu yasa hükmü 20 Nisan 1924 Anayasası’nın 2. Maddesinde yerini alacaktır.

Artık, Yeni Türk Devleti’nin başkenti Ankara idi. Mustafa Kemal Paşa “Türkiye’nin kalbi Ankara” için, “Ankara, hükümet merkezidir ve ebediyyen hükümet merkezi kalacaktır!” dedi.

150 Kişi Yurt Dışına Çıkartılıyor

Lozan’da Türkiye ve Yunanistan’da savaş suçları işlemiş olanları kapsayan bir “af” konusu gündeme geldiği zaman, Ankara Hükümeti bazı kişilerin bu af kapsamı dışında tutulmalarını talep etmiştir. Kurtuluş Savaşı’na açıkça cephe alanlar, Hilafet Ordusu’nda savaşmış olanlar, Sevr Antlaşması gibi yok oluş belgesini imzalayanlar af kapsamının dışında tutulacaklardı. Bunların belirlenmesi için Mustafa Kemal’in başkanlığında bir toplantı yapıldı. Toplantıya, İsmet İnönü, Kazım Özalp, Fethi Okyar, Yusuf Kemal Tengirşenk, Adalet Bakanı Seyfi Bey ile İstiklal Mahkemesi Başkanlarından İhsan Eryavuz katıldılar. Toplantıda, İhsan Eryavuz’un önerisi ile bunların yurda sokulmaması ve yurt içinde olanların da yurt dışına çıkartılması bir ilke kararı olarak kabul edildi. Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığı aften yararlanamayacak olanları belirlemek için görevlendirildi.

Konuya ilişkin olarak Lozan’da “Genel Affa İlişkin Açıklama ve Protokol” başlığını taşıyan ikili bir anlaşma imzalandı. Her iki taraf da 1 Ağustos 1914 – 20 Kasım 1922 tarihleri arasında savaş suçu işlemiş olanları affedecekti. Protokolde af dışında tutulacak 150 kişiyi belirleme yetkisi Türk Hükümeti’ne bırakılmıştı. Türk Hükümeti bunların isimlerini içeren listeyi Genel Af Açıklaması’na ekleyecekti. Bunların mal ve mülklerine el konulmayacak, mallarını elden çıkarmak için kendilerine 9 ay süre tanınacaktı. Süre dolduğunda satılamayan mallar kamulaştırılacak ve bedelleri kendilerine ödenecekti.

Af dışı bırakılacakların sayısı 150 kişi olarak belirlendiği için bunlar “150’likler” olarak anılmışlardır. Söz konusu liste Lozan Antlaşması’nın yürürlüğe girmesinden sonra açıklandı. Bazı suçları kapsam dışında bırakan Genel Af Yasası 26 Aralık 1923’te TBMM’nde kabul edildi. 1 Haziran 1924’te de bir Hükümet Kararnamesi ile 150’liklerden Türkiye sınırları içerisinde bulunanların yurt dışına çıkartılmaları düzenlendi.

150’likler listesi İstiklal Mahkemesi ve İçişleri Bakanlığı verilerine göre hazırlanmıştı. Bu nedenle listeye alınanlar kendilerine yüklenen suçlar bakımından değil, Milli Mücadele sürecindeki tutum ve eylemlerine göre sınıflandırılmışlardı. Listedeki çoğunluğu; milli güçlere karşı ayaklananların, Kuva-yı İnzibatiye’ye ya da Hilafet Ordusu’na girerek Anadolu hareketine karşı savaşanların, Anadolu hareketine karşı çıkan İstanbul yönetiminin üst düzey görevlilerinin ve Sevr Antlaşması’nı imzalayanların oluşturduğu görülmektedir. Bunların dışında Milli Mücadele’ye katılmamakla kalmayıp, işgalci güçlerle

işbirliği yapanlarla, İstanbul Hükümeti lehine çalışan bazı yönetici ve din adamları ile halka zulüm yapan polisler, hatta bazı köylüler de listeye alınmışlardı.

150'liklerin büyük çoğunluğu yeniden vatandaşlık kazanarak Türkiye'ye dönmeyi beklerken, içlerinden bir kısmı Türkiye'deki inkılapları ve gelişmeleri karalamak için bazı kampanyalara girmişlerdir. Bazıları, Atatürk'e suikast girişimlerinde bile bulunmuşlardır. Bütün bunlara rağmen daha Atatürk'ün sağlığında Cumhuriyet 15 yaşını doldururken 28 Haziran 1938'de çıkartılan 3527 sayılı yasa ile 150'likler affedilmiştir.

Cumhuriyet Halk Fırkası Kuruluyor

Son derece demokratik tartışmaları yaşandığı ilk TBMM'nde, Milli Mücadele döneminde bazı gruplaşmalar meydana gelmişti. Mustafa Kemal 10 Mayıs 1921'de kendisine yakın milletvekillerinden bir "Müdafaa-i Hukuk Grubu" oluşturmuştu. Özellikle Başkomutanlık süresinin uzatılması, bakan seçimleri, Saltanat ve Hilafet'in birbirinden ayrılması ve Saltanatın kaldırılması sırasında ciddi zorluklar yaşanmıştı. Mecliste gruplar arası sürtüşmeler artarken, Lozan'da başlayacak olan barış görüşmelerinde belirli ilke ve görüşleri savunmama gibi bir tehlike de baş göstermişti. Bu nedenlerle Mustafa Kemal Paşa, 6 Aralık 1922'de basına verdiği demeçte "Halk Fırkası (Partisi)" adıyla bir siyasi parti kurmaya karar verdiğini açıklamıştı. Parti "halkçılık" esası üzerinde yapılacaktı. Paşa'nın "halk egemenliği" kavramını öne çıkaracağı anlaşıyordu.

Mustafa Kemal Paşa yurt gezilerinde kuracağı partinin zeminini yoklamaya çalışırken, Meclis'te seçimlerin yapılarak meclisin yenilenmesi gündeme geldi. Aydın milletvekili Esat Efendi ve 120 arkadaşının konuyla ilgili önergesi 1 Nisan 1923 günü oturumunda görüşülerek kabul edildi. Komisyonun hazırladığı yeni seçim yasası da aynı gün kabul edildi. Böylece 23 Nisan 1920'de toplanan ilk meclisin çalışma süresi de sona ermiş oldu.

Mustafa Kemal Paşa yaptığı teşekkür konuşmasında, "Arkadaşlar! Türkiye Devleti'nde ve Türkiye Devleti'ni kuran Türkiye halkında tacidâr yoktur, diktatör yoktur! Tacidâr yoktur ve olmayacaktır! Millet'in gerçek temsilcisi olan sayın üyeler! Sizler bugünkü kararınızı, yalnız vicdanınızdan ve dimağınızdan çıkan, beliren gerçek ve samimi hislerle vermiş bulunuyorsunuz... Bütün cihan

bilmelidir ki, artık bu devletin ve bu milletin başında hiçbir kuvvet yoktur, hiçbir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır. O da milli hâkimiyettir." Dedi.

Mustafa Kemal Paşa yeni seçimlere gidilirken, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Başkanı olarak bir seçim bildirisi açıkladı. 9 Maddeden oluşan bu bildiri, 8 Nisan 1923 tarihinde hazırlanmıştı ve "9 Umde (İlke)" olarak adlandırılmıştı. Bu ilkeler ileride kuracağı partinin de temel ilkeleri idi. Mustafa Kemal, 9 Umde Bildirisi dışında aynı gün Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adayları olarak seçimlere katılanlarla ilgili ikinci bir bildiri daha yayımladı. Bu bildiride de seçileceklerin yakında kurulacak olan "Halk Fırkası" üyeleri olarak ülke yönetimini üstleneceklerini belirterek onlara oy verilmesini temenni etti. Grubun aday gösterdiklerinden 9 Umde'de açıklanan ilke ve görüşleri kabul ettiklerini

yazılı olarak belgelenmeleri de istendi. Bu istek bazı seçim çevrelerinde tartışmalara yol açsa da 2 dereceli seçimler sonucunda Müdafaa-i Hukuk adayları büyük çoğunluk sağlamayı başardılar.

TBMM 2. Dönem çalışmalarına 11 Ağustos 1923'te başladı. 14 Ağustos'taki toplantıda Ankara milletvekili Mustafa Kemal yeniden TBMM Başkanı seçildi. Kurulması düşünülen Halk Fırkası Tüzüğü ile ilgili çalışmalara hız verildi. Açıklanan 9 Umdenin esas alındığı Tüzük, İzmir'in kurtuluş günü olan 9 Eylül 1923 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu tarafından onaylandı. Grup yerini Halk Fırkası'na bırakıyordu. Partinin kuruluşu 9 Eylül'de açıklandığı halde İçişleri Bakanlığı'na resmi başvuru, 1.5 ay sonra 23 Ekim 1923 günü yapıldı.

Genel Başkan, Genel İdare Kurulu dışında bir de Genel Sekreterlik oluşturulmuştu. 11 Eylül'de yapılan toplantıda Mustafa Kemal Genel Başkan, Kütahya Milletvekili Recep Peker de Genel Sekreter seçilmişti. 8 Milletvekili de Genel Yönetim Kurulu'na seçilmişlerdi. Resmi başvuruda bu 8 kişi şunlardı: Sabit Sağıroğlu (Erzincan), Dr. Refik Saydam (İstanbul), Mahmut Celal Bayar (İzmir), Münir Hüseyin Göle (Erzurum), Cemil Ubaydın (Tekirdağ), Kazım Hüsnü (Konya), Saffet Arıkan (İzmit) ve Zülfü Tiğrel (Diyarbakır).

Kısa bir süre Cumhuriyet ilan edilip, rejimin adı konunca, Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanı olacak, bu nedenle de parti de bir de "*Genel Başkan Vekilliği*" makamı oluşturulacaktır. Cumhurbaşkanı ve Parti Genel Başkanı Mustafa Kemal, Vekilliğine de

Başbakan İsmet İnönü'yü atayacaktır. Bugelenecek, Parti Genel Başkanı'nın her Cumhurbaşkanı seçildiğinde tekrarlanacak ve Partili Cumhurbaşkanı'ları, çok partili hayata geçilinceye kadar, Başbakanlarını "*Parti Genel Başkan Vekili*" olarak atayacaklardır. İnönü'de bu geleneği devam ettirecektir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra, Halk Fırkası'na muhalif olarak Kazım Karabekir, Rauf Orbay ve Ali Fuat Cebesoy gibi Atatürk'ün arkadaşları tarafından kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası isminde "*Cumhuriyet*" sözcüğüne yer verince, Recep Peker'in önerisi ile 10 Kasım 1924'te Halk Fırkası'nın adı, "*Cumhuriyet Halk Fırkası*" olarak değiştirilmiştir. Parti, 1935'te Türkçeleştirme çalışmaları sırasında "*Cumhuriyet Halk Partisi*" adını almıştır.

Ve Cumhuriyet İlan Ediliyor

23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışından itibaren gelişmelere bakıldığında aslında yürütülen sistemin adı konulmamış bir "*Cumhuriyet*" yönetimi olduğu belli idi. Şimdi artık, zafer kazanılmış, Saltanat kaldırılmış, Lozan Barış Antlaşması imzalanmış, sıra yönetimin adını koymaya gelmişti. Yönetilenlerin, yöneticilerini belirli bir süre için seçerek iş başına getirdikleri, egemenliği milletin temsil ettiği yönetim biçimi olarak Cumhuriyetler daha çok Fransız İhtilali'nden sonra yayılmaya başlamıştı. Osmanlı aydınları arasında, Monarşi, Meşrutiyet ve Cumhuriyet tartışmaları çok eskilere dayanıyordu. Ünlü hürriyet ve vatan şairimiz Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi "*Yeni Osmanlılar*" ile birlikte "*Cumhuriyet*" sözcüğü ve kavramı toplumda tartışılmakta idi.

Mustafa Kemal’de ise ilk gençlik yıllarından beri vatan, hürriyet ve çağdaşlaşma fikirlerinden başlayarak “Cumhuriyet”e evrilen bir düşüncenin var olduğu biliniyordu. Onun, özellikle Balkan Savaşları’ndan sonra çevresinde bunu dile getirdiği, “imparatorluğun yerine bir Cumhuriyet kurulması gerektiği”ni ifade ettiğini biliyoruz. Kongreler sürecinde ve Milli Mücadele sürecinde en yakınındakilere, Kurtuluş Savaşı’ndan sonra “hükümet şekli veya rejim” olarak “Cumhuriyet”i işaret etmişti. Amasya Genelgesi’nden başlayarak, Milli Mücadele’nin bütün belgelerinde “millet egemenliği, irade-i milliye” kavramlarını güçlü bir şekilde dile getirdiği de biliniyordu.

TBMM 1923 Nisan ayında seçimleri yenileme kararı aldığı zaman, eksik ve geçici olan 1921 Anayasası’nın yerine yeni bir anayasa yapılması da gündeme gelmiş, hazırlıklara başlanmıştı. Bu sırada “Cumhuriyet” konusu da gündeme geldi. Mustafa Kemal 27 Eylül 1923’te Neu Freie Presse muhbirine verdiği demeçte, anayasa bağlamında şunları söylüyordu:

“Yeni Türkiye Esas Teşkilat Kanununun (Anayasasının) ilk maddelerini size tekrar edeceğim: Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Yürütme kudreti, yasama yetkisi milletin biricik gerçek temsilcisi olan Meclis’te belirmiş ve toplanmıştır. Bu iki kelimeyi bir kelimedede özetlemek kabildir: Cumhuriyet!”

Bu açıklamadan sonra Cumhuriyet konusu basında daha şiddetli bir şekilde tartışılmaya başlandı. Destekleyenler ve karşı çıkanlar görölüyordu. Böyle bir ortamda Hükümet üyelerinin seçimi konusunda Meclis’te başlayan çekişmelerden doğan bunalım, Mustafa Kemal’e yeni devletin rejimi olarak Cumhuriyet’i açıklamanın zamanının geldiği kanısını uyandırdı. Başbakan Ali Fethi Okyar, aynı zamanda kendi uhdesinde bulunan İçişleri Bakanlığı’ndan 24 Ekim 1923’te istifa etti. Bunalım daha da derinleşti. Ertesi gün toplanan Halk Fırkası Meclis Grubu, Rauf Orbay’ı Meclis İkinci Başkanlığı’na, Sabit Sağıroğlu’nu da İçişleri Bakanlığı’na aday gösterdi. Fakat Sağıroğlu’nu “İkinci Grup”tan birisi olarak gören bazı milletvekilleri onun adaylığına karşı çıktılar. 26 Ekim 1923 günü Çankaya’daki toplantıda Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak dışındaki bakanların Başbakan Ali Fethi Bey ile birlikte istifalarına karar verildi.

Ali Fethi Okyar ve Hükümeti 27 Ekim 1923 günü istifa etti. Meclis’teki gruplar kendi anlayışlarına göre bir kabine oluşturmak için girişimlere başladılarsa da ne o gün ne de ertesi gün bir sonuç alınamadı. Bunalımın derinleştiğini gören Mustafa Kemal, 28 Ekim 1923 günü akşamı bazı bakanlarla bazı milletvekillerini Çankaya’ya akşam yemeğine çağırdı. İsmet İnönü, Kazım Özalp, Ali Fethi Okyar, Ruşen Eşref Ünaydın,

Fuat Bulca, Kemalettin Sami ve Halit Karsıalan’dan oluşan grupla yemek yenirken Mustafa Kemal kararını açıkladı: “Efendiler, yarın Cumhuriyet’i ilan edeceğiz!” Konuklar gittikten sonra, kalan İsmet İnönü ile Anayasa’da yapılması gereken değişiklikleri içeren bir yasa tasarısı hazırladılar.

Ertesi gün, 29 Ekim 1923 günü sabah saat 10.00’da Halk Partisi Grubu’nda Hükümet buhranı konusu görüşülürken, Kemalettin Sami Bey sorunun Genel Başkan tarafından çözülmesi hakkında bir önerge verdi. Bunun görüşülmesinden önce verilen arada milletvekillerini odasına çağıran Mustafa Kemal onlara sorunun ancak Cumhuriyet ile aşılabileceğini anlattı. Grup toplantısı yeniden başladığında kürsüye çıkan Mustafa Kemal bunalıma yol açan olaylarla ilgili açıklamalar yaptıktan sonra bulduğu çözümü, Anayasa değişikliği hakkında hazırlanan yasa teklifi anlattı. Bunun kabul edilmesini önerdi. Birçok milletvekili önerge üzerinde görüş belirtti. Konya Milletvekili Eyüp Sabri Hayıroğlu, “Meclisin Anayasayı değiştirme yetkisi apaçıktır. Hükümetimizin biçimi kesinlikle Cumhuriyet olacaktır.” Dedi. İsmet İnönü’den sonra söz alan Abdurrahman Şeref Bey yapılacak işin bir “ad verme” olduğunu vurgulayarak şöyle konuştu: “Hükümet biçimlerini birer birer saymak gereksizdir. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Kime sorarsanız sorunuz, bu Cumhuriyet’tir. Doğan çocuğun adıdır. Ama bu ad kimilerine hoş gelmezmiş; varsın gelmesin!” Parti Grubu’ndaki görüşmeler tamamlandı ve Mustafa Kemal’in Anayasa değişikliği hakkındaki önergesi oylanarak kabul edildi.

Aynı gün saat 18.00’de TBMM’nde görüşmelere geçildi. Önce Anayasa Komisyonu’nda görüşülen tasarı Meclis Genel Kurulu’na geldi. Dinleyici locaları ve Meclis’in önü halk ile tamamen dolmuştu. Anayasa Komisyonu Sözcüsü Celal Nuri İleri kürsüye çıkarak yasa tasarısını sundu. Ruşen Eşref Ünaydın tasarıyı yüksek sesle okudu. Herkeste büyük bir heyecan bulunuyordu. Az sonra Cumhurbaşkanı olacak Mustafa Kemal öndeki sıralardan birine oturmuştu. Birinci madde, Cumhuriyet’le ilgili madde tam saat 19.37’de bir alkış yağmuru arasında kabul edildi. Şair Mehmet Emin Yurdakul ilk maddeden sonra söz aldı. Kürsüye geldi. Heyecanlı ve ateşli bir konuşmadan sonra tüm Meclisin ayakta üç kez “Yaşasın Cumhuriyet!” diye bağırmasını önerdi. Herkes ayakta, eller çırpıyordu. Maddeler sürekli alkışlar arasında oylanarak kabul ediliyordu. Bu arada Cumhuriyet’in ilanı Ankara’da 101 pare top atışı ile kutlanıyordu. Yasanın oylamasında birkaç üye çekimser kalarak oylamaya katılmamış, katılan 158 üyenin tümü olumlu oy vermişti. Oylama bittiğinde saatler 20.30’u gösteriyordu.

Yeni Türkiye Devleti'nin bir "*Cumhuriyet*" olduğu belirlendikten sonra "*Cumhurbaşkanlığı*" seçimine geçildi. Seçim 15 dakika içinde bitti. Oturuma başkanlık eden İsmet Eker, saatler 20.45'i gösterirken sonucu açıkladı: "*Türkiye Cumhuriyeti Başkanlığı seçimi için yapılan oylamaya 158 kişi katılmış ve Cumhurbaşkanlığı'na 158 üye, oybirliği ile Ankara Milletvekili Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ni seçmişlerdir!*"

Kürsüye gelen Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal kısa konuşmasında, milletvekillerine teşekkür ettikten sonra şunları söyledi:

"Yüzyıllardan beri Doğu'da mağdur ve mazlum olan milletimiz, Türk Milleti, gerçekte gurur duyacağı niteliklerden yoksun sayılıyordu. Son yıllarda milletimizin fiili olarak gösterdiği yetenek, anlayış, kendisi hakkında kötü kanaatte bulunanların be kadar bilgisiz, incelemeden uzak, görünüşe önem veren insanlar olduğunu pek güzel kanıtladı. Milletimiz kendisinde bulunan nitelikleri ve değeri, hükümetin yeni adıyla uygarlık dünyasına çok daha kolay göstermeyi başaracaktır... Bu yüce kurumu meydana getiren Türk milletinin son dört sene içinde elde ettiği zafer, bundan sonra da birkaç misli olmak üzere kendisini gösterecektir..."

Türkiye Cumhuriyeti, dünyada işgal ettiği yere layık olduğunu eserleriyle kanıtlayacaktır. Türkiye Cumhuriyeti mutlu, başarılı ve muzaffer olacaktır!"

Cumhuriyet'in ilanı o gece bütün Türkiye'ye telgraflarla duyuruldu. TBMM Cumhuriyetin ilanının her şehirde 101 pare top atışı ile kutlanmasını da kararlaştırmıştı. Ankara halkı Meclis bahçesini ve çevresini doldurmuş, Cumhuriyetin ilanını sevinç içinde karşılamıştı. İstanbul Kolordu Komutanı Şükrü Naili Gökberk Paşa'ya çekilen telgraf ile Cumhuriyetin ilanını öğrendi. Sultanahmet Meydanında bando ve mızıklar marşlar çalmaya başlarken, Dışişleri Bakanlığı temsilcisi olan Dr. Adnan Adıvar da yapılan anayasa değişikliğini bir yazı ile yabancı

elçiliklere bildirdi. 30 Ekim 1923 günü düzenlenen İstanbul Valiliği'ndeki büyük törene Ermeni Patriği, Fener Rum Patrikhanesi Sinod Meclisi Başkanı da katıldılar. TBMM tarafından Halife seçilmiş olan Abdülmecit Efendi de Mustafa Kemal'e bir telgraf çekerek, Allah'tan, "*yeni hükümet biçiminin mülk (devlet) ve millet hakkında hayırlı olmasını*" dileğini bildirdi.

Anayasa'da Neler Değişti

Cumhuriyet'in ilanını sağlayan yasal düzenlemeler mevcut Anayasa'da yapılan bazı değişikliklerle gerçekleştirilmiştir. "*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (Anayasa) Bazı Maddelerinin Açıklığa Kavuşturularak Değiştirilmesine Dair Kanun*" başlıklı 364 sayılı bu yasa ile 1921 Anayasası'nın bazı maddelerine ya eklemeler yapılmış ya da yeni hükümler içeren maddeler eklenmiştir. Bunlarla rejimin adı belirlenirken Cumhurbaşkanı'nın nasıl seçileceği, görev süresi ve yetkileri ile hükümetin nasıl kurulacağı belirtilmiştir. Bu değişiklikte, "İslamiyet'in devlet dini" ve "*Türkçenin deresi dil*" olduğu da Anayasa'da yerini almıştır. Bu değişiklikler içerisinde şüphesiz en önemlisi 1. Madde'nin sonuna "*Türkiye Devleti'nin hükümet şekli Cumhuriyet'tir*" hükmünün eklenmesi idi. Burada "*hükümet şekli*" olarak ifade edilen "*Cumhuriyet*", sonraki Anayasalarımızda "*Devletin Şekli*" (rejim) olarak yer alacaktır. 2. Madde, "*Türkiye Devleti'nin dini, İslam dinidir. Resmi dili Türkçedir*" şeklinde düzenlenmiştir. "*Devletin dini*" konusu laikleşme sürecinde anayasadan çıkartılacaktır. 1921 Anayasa'sının 3. Maddesi'ndeki, "*Büyük Millet Meclisi Hükümeti*" metinden çıkartılmış yerine, "*Meclis, Hükümetin dağıldığı yönetim şubelerini İcra Vekilleri (Hükümet) vasıtasıyla idare eder*" hükmü konulmuştur.

Cumhurbaşkanının TBMM'ce kendi üyeleri arasından, bir seçim dönemi için seçilmesi öngörüldü. Dönemini bitiren Cumhurbaşkanı'nı yeniden seçilebilecekti. "*Devlet Başkanı*" olan Cumhurbaşkanı gerek gördüğünde Bakanlar Kurulu'na da başkanlık edebilecekti. Bu Anayasa değişikliği ile "*Meclis Hükümeti*" sisteminden "*Kabine*" sistemine geçilmiştir. Bu nedenle Cumhurbaşkanı Meclis içinden bir milletvekilini Başbakan olarak seçecek, Başbakan da diğer bakanları seçerek kabinesini oluşturacak ve bunlar topluca Meclis'ten onay alacaklardı.

KAYNAKÇA

ATATÜRK, G. M. K., Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille), Yayına Hazırlayanlar: A. Sevim, İ. Öztoprak, M. A. Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

ATATÜRK, G. M. K., Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (Bugünkü Dille), Yayına Hazırlayanlar: A. Sevim, İ. Öztoprak, M. A. Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2006.

ATATÜRK, G. M. K., Nutuk, (1919-1927), Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Z. Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1995.

ATAY, F. R., Çankaya (1881-1938), Doğan Kardeş Matbaası, İstanbul, 1969.

AYDEMİR, Ş. S., Tek Adam Mustafa Kemal, C: I-III., İstanbul, 1981.

ÇALIŞLAR, İ., Mustafa Kemal Atatürk Mücadelesi ve Özel Hayatı (1881-1927), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.

GÜLER, A., Atatürk ve Cumhuriyeti Anlamak (Makaleler ve İncelemeler), Truva Yayınları, İstanbul 2010.

GÜLER, A., Atatürk ve Milliyetçilik, Halk Kitabevi, İstanbul, 2020.

GÜLER, A., Cumhuriyet'e Ruh Veren Adam: Ziya Gökalp, Halk Kitabevi, İstanbul, 2018.

İNAN A., Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984.

İNAN, A., Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Sadeleştirerek Yayına Hazırlayanlar: A. Sevim, A. Süslü, M. A. Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

KOCATÜRK, U., Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

KOCATÜRK, U., Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

ORTAYLI, İ., Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Kronik Yayınları, İstanbul, 2020.

SOYAK, H. Rıza, Atatürk'ten Hatıralar, C: I-II., Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1973.

TURAN, Ş., Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik Mustafa Kemal Atatürk, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.

ÜNAYDIN, R. E., Atatürk'ü Özleyiş -Hatıralar- Atatürk Devri Hatıraları, Ruşen Eşref Ünaydın Bütün Eserleri, C: 5, Hatıralar: III., Hazırlayanlar: N. Birinci, N. Sağlam, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.

CUMHURİYET'E GİDEN YOLDA İKİ ESAS: HÂKİMİYET-İ MİLLİYE VE HAREKÂT-I MİLLİYE

Doç. Dr. Abdullah Cüneyt KÜSMEZ*

Mondros Mütarekesi, 30 Ekim 1918'de imzalandığında Osmanlı Devleti için Birinci Dünya Harbi sona ermiş ancak işgali ve ilhakı kolaylaştıran ağır şartları, Türk Milleti için bir varlık sorunu yaratmıştır. Üstesinden gelinmesi gereken bu duruma karşı Payitaht çaresiz ve duyarsızdır. Buna rağmen vatan hissiyatını taşıyan başta askerler olmak üzere pek çok kişi harp devam ederken dahi kurtuluş çareleri aramaktadır. Millî Mücadele ile başlayacak olan kurtuluş, Türk İstiklal Harbi ile gerçekleşecek ve Cumhuriyet ile Kuruluş'un temelleri atılacaktır. Kurtuluş'tan Kuruluş'a giden bu sürecin iki temel esası vardır: Türk Milleti'ne dayanan "*Hâkimiyet-i Milliye*" diğeri ise Türk Ordusu'na dayanan "*Harekât-ı Milliye*"dir.

Mustafa Kemal Paşa'nın daha Birinci Dünya Harbi devam ettiği dönemde ilk kez 3 Temmuz 1917'de ve ikinci kez de 1 Eylül 1918'deki Ordu Komutanlığı görevi sırasında Harbiye Nezareti'ne göndermiş olduğu iki ayrı rapordaki görüşleri, yapılacak mücadelenin yapısı hakkında fikir verir. 20 Eylül

1919 tarihli ilk raporda, artık savunmaya geçilmesini ve bir tek askerin dahi muhafaza edilmesi gerektiğini belirterek Alman çıkarlarını düşünen General Falkenhayn'ın bunu yapmayacağından komutanın tek elden olmak üzere kendisine verilmesini teklif etmiştir. 24 Eylül 1918 tarihli ikinci raporda ise Falkenhayn'ın cephe durumunu anlayamadığı ve Filistin'e taarruz etmekten daha önemli olanın savunma olduğunu belirterek komutanın yine tek elden yapılmasını ve kendisine verilmesini istemiştir. Bu iki rapor, yakın bir zamanda başlayacak Millî Mücadele'nin, Harekât-ı Milliye'sinde izlenecek yolun başlangıcını ifade etmesi bakımından önemlidir.

Mütareke imzalandığında ise aynı görüşlerini muhafaza eden Mustafa Kemal Paşa, kendisine mütareke hükümleri tebliğ edildiğinde, Harbiye Nezareti'ne, 3 ve 6 Kasım 1918 tarihlerinde gönderdiği telgraflarla, mütarekenin sorumluluk sahası itibarıyla nasıl uygulanacağını sormuş ve görüşlerini bir teklifle açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesinde,

iki temel husus bulunmaktadır. Birincisi “*millete dayalı bir mücadele başlatılması*” ikincisi ise bu mücadelenin silahlı gücü olarak “*ordunun muhafazası ve yeniden teşkilidir.*” Birinci düşüncede Hâkimiyet-i Milliye, ikinci düşüncede Harekât-ı Milliye’nin ana fikri vardır.

Bu iki düşüncenin, 13 Kasım 1918’de İstanbul’a geldiğinde de devam ettiği görülmektedir. Nitekim yaptığı görüşmeler sonunda Anadolu’da bir mücadele verilmesine karar vermiş ve yapılacak Millî Mücadele’nin amacını; “*Millet egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak.*” yöntemini ise; “*Osmanlı Hükümetine, Osmanlı Padişahına ve Müslümanların Halifesine başkaldırmak ve bütün ulusu ve orduyu ayaklandırmak...*” şeklinde belirtmiştir. Böylelikle millet ve ordu; Millî Mücadele’nin iki önemli gücünü teşkil etmiş olur.

Kongreler Döneminde Hâkimiyet-i Milliye ve Harekât-ı Milliye

Samsun’a çıktıktan bir gün sonra İstanbul’a yaptığı bilgilendirmede ve aynı zamanda Erzurum Valiliğine de gönderdiği suretinde; millet ve ordunun bu işgalleri kabul edemeyeceğini, devlet, ordu ve milletin kurtuluşu için çalışılması gerektiğini ve işgallerin kınanması için protesto gösterileri yapılarak işgalcilere bu durumun iletilmesini bildirmiştir.

İki gün sonra 22 Mayıs 1919’da Mustafa Kemal Paşa tarafından İstanbul Hükûmeti’ne, “*Türklüğün yabancı yönetimine tahammül edemeyeceği ve milletin, birlik içerisinde Hâkimiyet-i Milliye esasını Türklük duygusunu hedef alarak gerçekleştireceği*” iletilmiştir. Buradaki Türklük vurgusu aynı zamanda millette oluşturulacak bilincin esasını teşkil etmektedir.

Bu açıklamalarda Millî Mücadele’nin başlangıç ilkeleri çok açık bir şekilde görülmektedir. Özellikle milletin iradesine bağlı ve orduya dayalı bir yöntemin uygulanacağı ve kendisinin de endişeli olmakla birlikte bu duygular içerisinde millet ve memlekete olan borcunun bir gereği olarak görevini bu ilkeler doğrultusunda yerine getireceği bildirilmiştir.

Samsun’dan Havza’ya geçtikten sonra 28 Mayıs 1919’da sorumluluk bölgesi itibariyle yaptığı değerlendirmeleri komutanlar ile paylaşmış ve öncelikle Karadeniz’de ve Doğu’da halkın silahlı bir

mücadeleye hazır olması talimatını vermiştir. 28-29 Mayıs 1919’da yayımlanan Havza Genelgesi ile de tüm yurttaki gösteriler yapılarak hükûmete ve işgal kuvvetleri temsilcilerine protesto telgrafları çekilmesi istenmiştir.

Havza’dan ayrıldığı 12 Haziran 1919’a kadar bir bakıma Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi hatta Harbiye Nazırı gibi faaliyet göstermiştir. Aynı zamanda Kuvâ-yı Milliye’nin, Anadolu’da olduğu gibi Trakya’da da teşkilatlanmasını sağlamıştır. Böylece Anadolu’da başlayan mücadeleye, Trakya da dâhil olmuş ve Millî Mücadele bütünlüğü içerisine alınmıştır.

Amasya’da 22 Haziran 1919’da yayımlanan genelge ile de vatanın bütünlüğü ve milletin istiklâlinin tehlikede olduğu belirtilerek milletin azim ve kararının kurtuluşu sağlayacağı ve bu maksatla Sivas’ta milli bir kongrenin toplanması gerektiği belirtilmiştir.

Erzurum’da kongre için yürütülen faaliyetler ile Harekât-ı Milliye’nin yürütülmesi bakımından 7 Temmuz 1919’da Erzurum’dan tüm kolordulara gönderilen talimat önemlidir. Talimatta, milli kuvvetlere müdahale ve saldırıda bulunulamayacağı, komutanın devredilmeyeceği, kolorduların dağıtılması veya yer değiştirilmesi emri verilirse uygulanmayacağı, vatanın herhangi bir yerine saldırıldığında savunma yapılacağı belirtilmiştir. Kongre aldığı kararlar ile Millî Mücadele’nin Hâkimiyet-i Milliye’sine ait esasları da belirlemiştir. Özellikle teşkil edilen Heyet-i Temsiliye’nin bu esasların yerine getirilmesinde bir yürütme organı olarak görev yaptığı görülmektedir. Aynı zamanda Vilâyat-ı Şarkiye Müdâfâa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti’nin maksat ve işleyişine dair bir beyanname yayımlanarak mücadelenin milletinle beraber yapılacağı ve milli müfrezelerin mücadele için asıl kuvvet olduğu ifade edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın şahsında şekillenen Millî Mücadele artık Heyet-i Temsiliye’nin teşkil edilmesi ile fikir bütünlüğüne ulaşmış ve alınacak kararlar ve uygulamaların tüm yurttaki yaygınlaşması daha etkin olmuştur.

Sivas Kongresi ile de Kuva-yı Milliye’nin Millî Mücadele’de önemli bir güç olduğu kabul edilmiş ve ayrıca düzenli birlik harekâtı ile işgallere karşı konulması kararı alınmış ve buna yönelik askeri bir planlama yapılmıştır. Bu, Harekât-ı Milliye’nin daha merkezi ve planlı yapılmaya başladığını göstermektedir. Sivas Kongresi aynı zamanda

Hâkimiyet-i Milliye'nin geniş bir katılımı ile kongrece seçilmiş bir heyet vasıtasıyla yürütüleceğini ve Anadolu ile Trakya'nın bu faaliyetlerde birleştirilerek Millî Mücadele'nin tüm yurttan yaygınlaştırılacağını bir karardır.

Bu kararlar ile artık mücadelede Heyet-i Temsiliye her yönü ile milletin kaderine hâkim ve kolorduların tek yönetim yeridir. Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı için gerekli kararların alınmasının zorunlu olduğu belirtilerek Meclis-i Mebusan'ın toplanması sağlanmış ve bu yönde Misak-ı Milli kararları aldırılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Döneminde Hâkimiyet-i Milliye ve Harekât-ı Milliye

İstanbul'un işgal edilmesi, Ankara'da, Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920'de açılması ile mücadelenin yeni bir safhaya geçmesini hızlandırmıştır. Harekât-ı Milliye'nin inisiyatifi artık TBMM'ndedir ve daha merkezi ve daha geniş bir yönetim ile de Hâkimiyet-i Milliye tesis edilmiştir. Nitekim Kongreler süreci ile oluşturulan Millî Mücadele'nin siyasi ve askeri yönü, bundan sonra verilecek kararlar ile gelişerek uygulanacak ve Türk İstiklal Harbi ve sonunda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasında etki edecektir.

Millî Mücadelenin askeri yönü bir taraftan bir harekât planı ile esasları belirlenirken bir taraftan da cephe düzenlemeleri ile kolordu teşkilatlanmaları

sağlanmakta ve komuta sistemi oluşturularak komuta esasları belirlenmektedir. Nitekim 4 Mayıs 1920'de de yayımlanan bir genelge ile *"Komuta yetkisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin manevi varlığından ayrılmaz, bu işleri meclisçe seçilmiş, İcra Vekilleri arasında bulunan Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti Vekili, Meclis adına yürütür."* şeklinde belirtmiştir.

Alınan tüm bu kararlarda millî bir meclis çatısı altında Hâkimiyet-i Milliye'nin giderek etkisi artmaktadır. Ordunun komutasında komutanlık karargâh merkezi olarak Erkân-ı Umumiye-yi Harbiye Riyaseti'nin teşkil edilmesi ve ordunun bütün ihtiyaçlarının Millî Müdafaa Vekâleti tarafından karşılanması milletin ortaya koyduğu mücadelenin meşruluğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

Diğer taraftan dış siyasette izlenen istikrarlı bir politika ile Misak-ı Milli kabul edilmiş ve Sevr çöpe atılmıştır. İçerde sağlanan bu güç, Harekât-ı Milliye'nin başarısını da beraberinde getirmiştir. Nitekim Doğu Cephesi'nde Ermenilere ve Güney Cephesi'nde Fransız ve İngilizlere karşı elde edilen başarılar ile Batı Cephesi'nde Birinci ve İkinci İnönü muharebeleri ile başlayan ve Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ile geri çekilme harekâtı sonucunda Sakarya Meydan Muharebesi ile Yunan ordusunun savaşma azim ve iradesi kırılmış ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde imha edilmiştir. 1922 yılı sonu itibarıyla Harekât-ı Milliye, belirlediği hedefini zaferle sonuçlandırmıştır.

Bu dönem, Millî Mücadele Cumhuriyet'in temellerinin atılması bakımından önemli gelişmelerin kaydedildiği bir dönemdir. Bir taraftan tüm cephelerde Harekât-ı Milliye icra edilmekte, diğer taraftan Hâkimiyet-i Milliye etkili bir şekilde Meclis tarafından yürütülmektedir. Nitekim yeni bir Anayasa'nın kabulü ve Saltanat'ın kaldırılması dönüm noktasıdır. Bu hazırlayıcı gelişmelerden sonra Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ve Cumhuriyet'in ilan edilmesi Hâkimiyet-i Milliye'nin en büyük sonuçlarından biri olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kurulmasındaki Düşünce Yapısı

Hâkimiyet 'in ve Harekât'ın millî bir nitelikte ve birbirleri ile uyumlu bir şekilde dört yılı aşkın bir sürede Millî Mücadele'yi Mustafa Kemal'in liderliğinde başarı ile tamamlaması Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunda önemli bir yere

sahiptir. Temelinde, gelişen ve yerleşmesine gayret edilen Türklük hissiyatına sahip bir millet şuuru oluşumu, bu milletin hâkimiyetine dayalı bir yönetim ve bunun korunması için de meşruiyeti sağlam güçlü bir savunma yapısı yer almıştır.

Görüleceği üzere, hâkimiyet-i milliyenin tesisi daha Millî Mücadele'nin başında hedef olarak konulmuş ve bugüne kadar yerine getirilmesi için milli yapıya dayalı bir yöntem uygulanmıştır. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk Samsun'dan itibaren bütün talimat, direktif ve beyannamelerinde; *“Türk Milleti, irade-i milliye, hâkimiyet-i milliye, milli vicdan, milliyet, harekât-ı milliye ve milliyetperverlik”* kavramlarını ifade ederek imparatorluk enkazı üzerine kurmak istediği Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel esaslarını belirlemiştir.

Burada milliyet hissi ile bu hissi yok etmek ve dağıtmak isteyen nazariyelerin bulunması milletin hâkimiyeti ile bu hâkimiyetin korunması için mücadele verilmesi gerektiği çok açıktır. Milliyet hissinin yok edilemediği ancak dağıtılması yönünde birçok saldırının yapılabileceği anlaşılmaktadır. Bu saldırılara karşı milletin uyanık olması yani bilinçli olması ön koşul olarak ortaya çıkmaktadır. Millî Mücadele döneminde öncelikle *“Türklük hissiyatı”* yaratılmak istenmiştir. Kongrelerde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde alınan kararlar hep bu yöndedir. Türk Milleti'nin yaşamını kendi belirleyeceği esaslar üzerinden yürütmesi meşru bir hak olarak ortaya konmuştur. Nitekim Atatürk tarafından kabul gören milliyet prensibi: *“Bir milletin diğer milletlere nispetle tabii veya müktesep(kazanılmış) hususi karakterler sahibi olması diğer milletlerden farklı bir uzviyet (organ) teşkil etmesi, ekseriya onlardan ayrı olarak onlara muvazi (eşit) inkişafa (gelişmeye) sai bulunması (çaba harcamak) keyfiyetine milliyet prensibi denir. Bu prensibe göre her fert ve her millet kendi hakkında hüsnüniyet, topraklarına bizzat kayıtsız tesahup (sahiplik) talep etmek hakkına ve hürriyetine sahiptir. Bu düstur, bize hangi milletlerin hür, hangilerinin hürriyetinden şu veya bu şekilde mahrum olduklarını, yani millet namını taşımağa layık olmadıklarını kolaylıkla gösterir.”* olarak açıklanmıştır.

Yine Atatürk tarafından tanımı yapılan Türk Milliyetçiliği, milliyet prensibine ait bu açıklamayı Türk milletine ait özellikleri çerçevesinde tamamlamaktadır. *“Türk Milliyetçiliği, terakki ve inkişaf (ilerleme ve gelişme) yolunda ve beynelmil (uluslararası) temas ve münasebetlerde, bütün*

muasır (çağdaş) milletlere muvazi (eşit) ve onlarla bir ahenkte (uyum içinde) yürümekle beraber, Türk içtimâî heyetinin (toplumunun/milletinin) hususi seciyelerini (karakterlerini) ve başlı başına müstakil hüviyetini (bağımsız kimliğini) mahfuz tutmaktır (korumaktır).” şeklindedir.

Türk Milliyetçiliğinin ilerleme ve gelişmeyi hedeflediğini, uluslararası ilişkilerde bütün milletlerle birlikte medeniyette yer alırken Türklüğün kendine has özelliklerini muhafaza etmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu varlığın muhtemel saldırılar karşısında korunması ise ihtiyaç olduğunda yapılacak harekâtın milliliği ile olacaktır. Bunu gerçekleştirecek asıl unsur Türk Ordusu olmakla beraber eğitim ve öğretimin de milli bir yapıda olmasını belirtir. Atatürk'ün bu konu ile ilgili ifadeleri tamamlayıcı niteliktedir: *“Türkiye Cumhuriyeti yalnız iki şeye güvenir. Biri millet kararı, diğeri en elim ve müşkül şerait (koşullar) içinde dünyanın takdiratına (övgüsüne) bihakkın (hakkıyla) kesb-i liyakat eden (yeterlilik kazanan/hak eden) ordumuzun kahramanlığı, bu iki şeye güvenir.”*

Aynı zamanda Cumhuriyet'e giden sürecin felsefi yapısını ifade ederken bu kez Türk İnkılâbı kavramını kapsayıcı bir çerçeve ile sunar. Çünkü Türk Milleti'nin kararı, doğrudan hâkimiyet-i milliyeyi ifade etmekte ve ihtiyaç duyulduğunda bu kararın arkasında duran ve koruyan olarak da Türk ordusu belirtilmektedir. Bunun en açık ispatı Türk İstiklal Harbi ve Cumhuriyet'e hazırlayan ise Türk İnkılâbı'dır. Atatürk, Türk İnkılâbı ve Türk İstiklâl Harbi arasındaki bağı şöyle açıklamaktadır: *“İstiklal savaşı ve Türk İnkılâbı, her hamlesinde milletimizin yüksek siyasi ve medeni karakteri ile memleket ideolojilerindeki şuurlu birliğine dayanarak muvaffak olmuştur. Dün ve bugün olduğu gibi yarın dahi*

memleket ve millet için yegâne kudret, ikbal ve refah kaynağı olan inkılâp prensiplerinin ve Cumhuriyet rejiminin tatbikatı (uygulamaları) üzerinde fikir ve el birliğinin tezahürleri (yansımaları) görülecektir.”

Diğer bir ifadesinde ise “*Memleketin ve inkılâbın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti (dokunulmazlığı) için, bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır.*” şeklindeki açıklaması, milletin Türklük duygusu ile sahip olduğu milliyetçi düşünce ile milletin hâkimiyetinin temsil edildiği cumhuriyetin ayrılmaz bir bütün olduğu belirtilmektedir. Bu durumun inkılâp anlayışı içerisinde ve belirlenen hedef doğrultusunda muhafaza edilmesi gerektiği de belirtilmiştir: “*İnkılâbın hedefini kavramış olanlar daima onu muhafazaya muktedir olacaklardır.*” Atatürk, 27 Ekim 1922’de Bursa’da öğretmenlere yaptığı bir konuşmasında ise “*İki parça halinde yaşayan milletler zayıftır, marizdir (hastalıktır). Çocuklarımıza ve gençlerimize vereceğimiz tahsilin (eğitimin) hududu ne olursa olsun onlara esaslı olarak şunları öğreteceğiz:*

1. *Millette,*

2. *Türkiye Devleti’ne,*

3. *Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne,*

düşman olanlara mücadele esbap (gereççeleri) ve vesaitiyle (araçlarıyla) mücehhez olmayan (donanmayan) milletler için hakk-ı beka (var olmak/yaşamak hakkı) yoktur. Mücadele lazımdır.” diyerek Türk Milleti’nin varlığının egemenliğe ve mücadeleye dayandığını ve ilelebet sürdüreceğini belirtmiştir. Bu, Millî Mücadele ile başlayan ve Türk İnkılâbı ile düşünce yapısı oluşturulan ve Cumhuriyet ile taçlandırılan Hâkimiyet-i Milliye ile Harekât-ı Milliye’nin son şeklidir.

Türk Milleti’nin iradesinin yer aldığı Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun yönetimindeki Türk Ordusu’nun gerçekleştirdiği Türk İstiklal Harbi, Cumhuriyet’e giden yolda iki milli değer olarak yer almıştır. Bu iki değeri birbirine bağlayan Türklük hissiyatı ve onun düşünce zemini oluşturan Türk Milliyetçiliği, Cumhuriyet’in temelindedir ve en dinamik özelliğidir.

Sonuç olarak bu iki güç, 29 Ekim 1923’te Cumhuriyeti kurarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ilelebet payidar kalacağını ilan etmiştir. Türk İnkılâbı ve onun ayrılmaz parçası Cumhuriyet, kaynağını Türk milletinden, düşünce alanını ve yeteneğini Türk Milliyetçiliğinden, hareket alanı ve yeteneğini milletin

çelikleşmiş bir ifadesi olan Türk Ordusu’ndan almıştır. Artık kendine has özellikleri ile Türk Cumhuriyeti, kendi için belirlediği muasır medeniyetin üzerine çıkma hedefini gerçekleştirme amaç ve gayreti ile çağın gerektirdiği sosyal, ekonomik ve siyasi düzenlemeleri Türk milli kültürü esasları ölçüsünde uygulama azim ve iradesine devam edecektir.

KAYNAKÇA

AFET (İnan), Vatandaş İçin Medeni Bilgiler, C: I., Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.

ARSAL, Sadri Maksudi, Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1955.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C: II., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.

Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, Trakya’da Millî Mücadele, C: I., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

CEBESÖY, Ali Fuat, Millî Mücadele Hatıraları, Temel Yayınları, İstanbul, 2000.

ERİKAN, Celal, Kurtuluş Savaşı Tarihi, İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

GAZİ Mustafa Kemal, Nutuk, C: I., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

İLHAN, Suat, Harp Yönetimi ve Atatürk, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1987.

KARAL, Enver Ziya, Atatürk’ten Düşünceler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1956.

ÖZALP, Kazım, Millî Mücadele, C: I., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

ÖZGÜL, Cemil, Heyet-i Temsiliye’nin Ankara’daki Çalışmaları, Atatürk Araştırma Merkezi Yy., Ankara, 1989.

SAFA, Peyami, Türk İnkılâbı’na Bakışlar, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996.

SELEK, Sabahattin, Millî Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı, C: I., Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002.

TANSEL, Selahattin, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, C: I., Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1977.

Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, C: II-2, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi, C: IV., Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara, 1966.

ATATÜRK'TE CUMHURİYET VE İNKILAP FİKRİNİN GELİŞMESİ (Cumhuriyetçilik İlkesinin Tarihi Temelleri)

Dr. Ali GÜLER*

Atatürk, İlkeleri ve İnkılâp Tarihi büyük ölçüde Atatürk'ün hareketlerine bağlıdır. Bu hareketin önemini ortaya koymak, hareketin kendisi kadar önemlidir. Atatürk'ün *“tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir”* vecizesini de bu manada ele almak gerekir.

Atatürk'ün her sözünün, her hareketinin milli ilkeler çerçevesinde tarihi bir esasa dayandığı görülmektedir. Bu bakımdan acaba Atatürk'ün *“Türk milleti tabiatı itibarıyla demoktrattır”* ve *“Türk milletinin tabiat ve adetlerine en uygun olan idare cumhuriyet idaresidir”* şeklindeki sözlerinin tarihi esasları var mıdır, varsa nelerdir? Bu demokrasi ve inkılap fikri Atatürk'te ne zaman görülmeye başlar? Elbette, bu tarihi bir temele dayanmaktaydı. Türk tarihini çok iyi bilen Atatürk'ün bu sözleri boş yere söylemediği kesindir.

Tespit edebildiğimiz kadarı ile Atatürk'ün (sonradan cumhuriyet fikrinin temelini oluşturacak olan) *“vatan”* ve *“hürriyet”* kavramları ile karşılaşması Manastır Askeri İdadisi'ne (Lisesi'ne) girmesinden sonra olmuştur. Manastır, Batı Makedonya'da bir vilayet merkezi idi. Makedonya ise en aktif azınlıklarla, en uyanık subayların bulunduğu alandı. Avrupa Türkiye'sinde olan bu bölgenin azınlıkları, 19. Asrın başlarından beri hareketlenmeye başlamışlardı. İstiklâl hareketlerine girmişlerdi. Balkanların bazı kısımlarında müstakil, egemen devletler kurulmuştu. 1897 Türk-Yunan Harbi de M. Kemal'in Manastır İdadisi'nde öğrenci bulunduğu sırada patladı. Manastır harekât sahasına yakındı. Bu durum, mektepteki havayı da etkilemiştir.

Burada, M. Kemal'in Selanik Askeri Rüştiyesi'nden (Ortaokulu'ndan) beri hayat boyunca arkadaşlıkları devam eden birkaç kişi vardır: Salih (Bozok), Nuri (Conker),

Fuat (Bulca), İsmail Hakkı (Kavalalı) bunlar arasındadır. Fakat idadide bunlardan ayrı olarak Ömer Naci ile kendisine etkileri olan dostlukları olmuştur. Ömer Naci, taşkın ve heyecanlı bir gençti. Genç Türklerin 1908 İhtilâli'nden sonra, ihtilâlin hatibi olarak parlamıştır. Temsillerde ateşli nutuklar veren bu Ömer Naci'nin malzemesi ise ancak Namık Kemal ve vatan edebiyatı idi. M. Kemal için idadide Namık Kemal'i tanımak, duymak, onu gizlice elden ele dolaşan vatan şiirlerini bulmak, okumak işini hatip Ömer Naci sağlamıştır. Böylelikle M. Kemal için Manastır İdadisi'nde yeni bir düşünce ve görüş ufku açıldı. Bu safha; bütün fikir ve heyecan sermayesi Namık Kemal edebiyatıyla, hürriyet sahibi Mithat Paşa'nın hatırasından ibaret olan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Paris ve İstanbul'da geliştiği sıraları rastlar. Fakat Ömer Naci ve M. Kemal gibi geleceğin liderlerinde Namık Kemal ve hürriyet anlayışı mesela Fransız Büyük İhtilali'nin temel ilkelerine kadar inebilmiş miydi? Bu yön şüphelidir. O zaman için ne M. Kemal'in Fransızcası yeterli ne de bu kitapların Türkçesi mevcut idi. Bu nedenle, onu Fransız düşünürlerin etkilemesi çok daha sonraki yıllarda olacaktır. Fakat şurası bir gerçektir ki, M. Kemal, Manastır Askeri İdadisi'nde yalnız bir "Osmanlı" değil, aynı zamanda Namık Kemal havasında bir "vatansever ve hürriyetçi" oldu.

Manastır İdadisi'ni başarı ile bitiren M. Kemal İstanbul'a gelerek Harp Okulu'nun Piyade bölümüne girdi. (13 Mart 1899) Burada Ali Fuat (Cebesoy) onun en yakın arkadaşlarından. Cebesoy'un anlattığına göre, M. Kemal'deki Namık Kemal sevgisi artık iyice kuvvetlenmiştir. Onlar "büyük vatan şairi Namık Kemal'i okul idaresinin aldığı bütün tedbirlere rağmen yatakhane de gizli gizli okuyorlardı" Cebesoy şöyle devam ediyor:

"M. Kemal'in bir gece vakti yanıma gelerek Kemal'in 'Vatan Kasidesi'nin teksir edilmiş bir nüshasını:

-Fuat kardeşim, bunu ezberleyelim. Diye bana verirken yavaş sesle, fakat büyük bir heyecanla okuduğu:

Felek her türlü esbab-ı cefasın toplansın, gelsin

Dönersem kahpeyim millet yolunda bir azimetten, **mısralarını nasıl unutabilirim.**"

Görülüyor ki, 19 yaşındaki genç M. Kemal'de "vatan" ve "hürriyet" fikirleri artık tamamen yerleşmiş bulunuyordu. Bundan sonraki süreç bu iki kavramın, yeni bir devlet kurmak ve inkılap yapmak

fikrine zemin hazırlaması idi. M. Kemal'in bunun için gerekli fikri hazırladığı "Erkân-ı Harbiye"ye (Harp Akademisi) girdikten sonra (1902) tamamladığı düşünülebilir. Çünkü Lord Kingros'un da belirttiğine göre, "M. Kemal teğmen olarak Kurmay Okulu'na geçtiğinde, politik düşünceleri hızla daha belirli bir biçim almaya başlamıştır... Napolyon üzerine ne bulursa okuyor ve onu bazı yönlerini eleştirmekle beraber çok beğeniyordu. J. Stuart Mill'i okuyordu. Çağın halkçı düşüncelerine kapılmaktan kendisini alamamıştı."

11 Ocak 1905'te Harp Akademisi'ni Kurmay Yüzbaşı olarak bitiren Mustafa Kemal'in kafasında artık yeni bir Türk devleti kurmak fikri vardır: (Bu tarihlerde) M. Kemal, topçu stajını yapmak üzere Şam'a gitmeden önce Beyrut'ta arkadaş grubu içinde yaptığı toplantılarda,

"-Dava, yıkılmak üzere bulunan bir imparatorluktan önce bir Türk devleti Çıkarmaktır." şeklinde konuşuyordu.

Bu tarihten itibaren M. Kemal'in devlet kurma işini bir inkılap hareketi olarak gördüğünü tespit ediyoruz: M. Kemal 1905'te arkadaşı Müfit Özdeş (Kırşehirli) ile birlikte Beşinci Ordu Merkezi olan Şam'a staj için gider. Burada Müfit ve Lütfü (Mürettep Kuvvet Kumandanı) ile birlikte M. Kemal, Hamidiye Çarşısı'nın bir yerinde, küçük bir dükkânda önemsiz alışverişlerle rızkını çıkarmaya çalışan birisiyle tanışır.

Burası esnaftan Mustafa Efendi'nin dükkânıdır. Mustafa Efendi, ayağında kundura yerine nalınla dolaşan babacan bir adamdır. Dükkân rahat olmadığı için sandalye getirip dükkânın önünde oturuyorlar. Fakat Mustafa Efendi'nin hali M. Kemal'in dikkatini çekiyor. Dükkânın içini görmek istiyor. Boş denecek kadar hafif raflar. Ortada bir masa. Ama masada ve bazı raflarda birçok Fransızca kitaplar. Tıbbı, felsefeye, inkılabı, hatta sosyalizme (Ali Fuat Cebesoy burada sosyoloji tabirini kullanıyor) ait eserler. Anlaşıyor ki, Mustafa Efendi (Cumhuriyet döneminde milletvekili Mustafa Cantekin) aslında bir Tıbbiyelidir. Fakat hürriyetçi hareketlerinden dolayı okuldan çıkartılmış, Şam'a sürülmüştür. M. Kemal onunla ilgileniyor. O günkü tanışmadan sonra bir gece Mustafa Efendi'nin mütevazı evinde buluşmaya karar veriliyor. O gece Dr. Mustafa, "ihtilâl yapmalıyız, inkılap yapmalıyız" diyor. Ve ilave ediyor: "Çok kıymetli arkadaşlarımız vardır, inkılâbı yapmalıyız." Müfit ayağa kalkarak bağırıyor: "Behemehâl yapmalıyız!"

Lütfü Bey bu harekete fiilen katılmak istemez ve ayrılır. O gittikten sonra kalanlar inkılaptan, inkılap yolunda ölmekten bahsediyorlar. M. Kemal, “mesele ölmekte değil, ölmeden idealimizi yaratmak, yapmak ve yerleştirmektedir” diyor.

Bu konuşmadan da anlaşılacağı gibi, M. Kemal devlet kurma fikrini inkılap şeklinde ifade ediyor ve onu “ideal/ülkü” olarak görüyordu. Zaten o gece orada inkılap yolunda çalışmak üzere bir cemiyet kurulmuş ve buna “*Vatan ve Hürriyet*” adı verilmiştir. Böylece bir cemiyete Vatan ve Hürriyet isminin konması herhalde Mustafa Kemal’de Namık Kemal etkisini gösterir. Prof. A. Afetinan’a göre “1908 **İnkılâbı**”nın esasını Şam’da Dr. Mustafa’nın evinde aramak lazım gelir.”

Bu cemiyet, Makedonya’da (Selanik) da kurulmuştur. Hatip Ömer Naci, Topçu Subaylarından Hüsrev, sınıf arkadaşı ve o tarihte Selanik Askeri Rüştîyesi Tarih ve Edebiyat Öğretmeni Hakkı Baha, Selanik Muallim Mektebi (Öğretmen Okulu) Müdürü Hoca Mahir ve Selanik Askeri Rüştîyesi Müdürü Bursalı Tahir Beyler, M. Kemal’in cemiyetinin Makedonya/Selanik teşkilatına ilk girenlerdendir. Hakkı Baha’nın evinde toplanırlar. M. Kemal Hüsrev’den bir tabanca alır ve masanın üzerine koyar: “Arkadaşlar” diye hitap eden M. Kemal, “**İnkılap için bu silah üzerine**

yemin ediyoruz, unutmayınız ki, burada birbirimize verdiğimiz söz inkılap sözüdür ve onun olması için icabında silah kullanmaktan da çekinmeyeceğiz!” diyor.

Mustafa Kemal, kurulması düşünülen yeni devletin sınırlarını da bu tarihlerde tespit etmiş bulunuyordu. General Ali Fuat Cebesoy şunları anlatıyor: “*Mustafa Kemal Kurtuluş Savaşı sırasında Türk Milletinin emelleri ve maksatlarını özetleyen ve adı İstiklâl Harbimizin başından sonuna kadar değişmeyen “Misak-ı Milli” programının ilk müsveddelerini 1920 yılı Ocak ayında yazmıştır...*

Fakat şunu da ifade etmeliyim ki, M. Kemal, “Milli Misak’ın esaslarını bu tarihten on üç yıl önce 1907’de tespit etmiştir” M. Kemal, Kareferiye’de iken (1907) General Cebesoy’a şunları söylemiştir: “Meşrutîyet, köhneleşmiş ve insicamını (uyumunu) kaybetmiş olan Osmanlı İmparatorluğu’nun gövdesi üzerine değil, aksine Türk çoğunluğunun yaşadığı kısım üzerine oturtulmalı, düşmanlarının yani büyük devletlerin yapacağı tasfiye yerine ihtilâl idaresi kendi başına bir Türk devleti kurmalıdır.”

Şu halde, bu tarihlerde M. Kemal'in kafasında inkılap yaparak yeni bir devlet kurma fikri kadar, kurulacak bu devletin sınırlarının ne olacağı da belirmiştir. Bu sınırlar şüphesiz ki, onun "milli vatan" anlayışını aksettiriyordu.

M. Kemal'deki inkılap fikrinin yüzeysel olmadığı, onun 1908 İnkılabı'nı yeterli bulmaması ve bunun tamamlanması gerektiği fikrinde olmasından anlaşılmaktadır: 1908 yılında bir kış gecesi... Selanik'te Beyazkule karşısında Askeri Kulüp'te bir konferans veriliyor. Konferansçı Tabur Komutanlarından Binbaşı Cemil Bey'dir. M. Kemal arkadaşı Binbaşı Cemil Bey'in konferansından memnundur. Onun sözlerinden çok duygulanmıştır. Bir aralık arkadaşlarına şu sözleri söyler: **"İnkılabı ikmal etmek lazımdır. Bunu biz yapabiliriz. Bunu ben yapacağım..."**

Arkadaşlarından biri soruyor:

"Bundan sonra ne olacak?"

M. Kemal şu cevabı tereddüt etmeden verir: *"Bundan sonra ne olacağını yapacağımız inkılap gösterecektir."* Ve sözlerine devam ederek, *"evet, inkılap yapacağız. Bugüne kadar yapılan inkılap kâfi sayılmaz. Fazlasını yapacağız. Memleketi bin bir akılsız eline ve keyfine bırakamayız..."*

Prof. A. Afetinan, bu sözleri, 1937'de Çankaya'da Atatürk'ü dinlerken aynen yazdığını söyleyerek şöyle değerlendirir: *"İkinci Meşrutiyet'te hürriyet ilanı ile yapılan harekette Türk inkılabının eksik kaldığını ve bu inkılabı bizzat tamamlayacağını bir Erkan-ı Harp Kolağası (Kurmay Yüzbaşı) iken söylemiş olan M. Kemal, idealinin mahreci (çıkış noktası/kaynağı) üstünde hiç şaşmadan ve sapmadan yürümüş ve bütün siyasî hayatı boyunca daima 'inkılapları ikmal etmek' gagesini gütmüştür."*

Balkan Savaşları bittikten sonra M. Kemal Sofya Askeri Ataşeliği'ne atanmıştır (27 Ekim 1913). Onun Sofya'da geçirdiği günler, fikirlerinin olgunlaşmasında büyük yararlar sağlamıştır. M. Kemal Bulgaristan'ın çok kısa sürede akılcı ve modern metotlarla nasıl kalkındığını görmüş, Sofya'nın Avrupalı yaşantısından, mesela bir medeniyet göstergesi olarak değerlendirdiği operadan çok etkilenmiştir.

Bu tarihlerden sonra onun inkılap fikri ile birlikte *"Türkiye'nin modernleştirilmesi"*ni de düşündüğü görülmektedir. Sofya'da edindiği dostlarından Avusturyalı Madam Hilda'ya şöyle der: *"Türkiye'nin*

bu gidişi iyi değil... Türkiye'yi modern bir memleket yapmalı. Tıpkı Batı gibi. Bu memleketi baştan aşağı değiştirmeli. Allah nasip ederse, günün birinde Türkiye'nin idaresinde söz sahibi olursam bilirim yapacağım yenilikleri." Daha sonra Madam Hilda'nın görüşlerini ister. Madam, *"kadının hürriyeti de çok mühim"* der. Bunun üzerine M. Kemal, Türkiye'de kadının durumunun iyi olmadığını belirtir ve konuşmasını şöyle sürdürür: *"... Bir erkek birden fazla kadınla evlenmemeli. Erkekler Avrupalı erkekler gibi şapka giymeli. Erkekler ve kadınlar eşit haklara sahip olmalı. Avrupalılar gibi yaşamalı."*

Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak Anadolu'ya geçtiği sırada artık Türk çoğunluğuna dayanan yeni bir devlet kurmak ve çeşitli inkılaplarla Türkiye'yi modern bir ülke haline getirmek gerektiğini iyice kavramış ve kararlaştırılmış bulunuyordu. Nitekim o sonradan Nutuk'ta, Samsun'a çıktığı zaman *"genel durum"* ve düşünülen *"kurtuluş"* çareleri hakkında bilgi verdikten sonra kendi kararını şu şekilde belirtir: *"Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardır. O da millet egemenliğine dayanan, kayıtsız ve şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti kurmaktır!"*

1919 Mayısından itibaren M. Kemal'in kafasındaki bu düşünceler artık onu aşarak Türk milletine mal oluyordu. 21/22 Haziran 1919'da yayınlanan *"Amasya Tamimi"* ile Türk İnkılabı bir aksiyon hareketi olarak siyasi ve hukuki çehre kazanıyordu. 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi *"irade-i milliyeyi hâkim kılmak"* esasını benimseyip, ilan ederek Cumhuriyete giden yolu gösteriyordu.

Aynı kongre kararları içerisinde yer alan, “milletimiz insanî ve asrî gayeleri tebcil eder (yüceltir)” ifadesi de adeta, yapılması düşünülen inkılapların, çağdaşlaşma hareketinin habercisi idi. Bu tarihten Cumhuriyet’in ilanına kadar geçen tarihi süreç, hem Türk milletinin yaşama azmini ifade edecek, hem de zafer sonucunda kurulacak yeni devletin şeklini belirleyecektir. 23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılması ile gerçekleştirilen “milli irade” veya “milli hâkimiyet” esaslı siyasi rejimin ifadesi olmuştur. 29 Ekim 1923’te gerçekleştirilen Cumhuriyetin ilanı ise buna açıklık kazandırmıştır.

1924 Teşkilat-ı Esasîye Kanunu’na (Anayasa) göre “Cumhuriyet” terimi, hem siyasi toplumun adını (devletin kuruluş şeklini), hem de siyasi iktidarın kullanılış şeklini ifade etmek gibi çifte anlama ve amaca sahiptir. “Cumhuriyet’in bir hükümet şekli” olarak M. Kemal’in zihninde canlanması ise bu tarihlerden çok daha önce olmuştur. Safha safha gördüğümüz gibi, ondaki milli sınırlar içinde yeni ve modern bir devlet kurmak ve inkılaplar yapmak fikri, 1919’un Temmuz ayında “zaferden sonra **şekl-i hükümet cumhuriyet olacaktır**” şeklinde ifade bulacaktır. Mazhar Müfit Kansu’nun yazdığına göre; “Erzurum Kongresi sırasında M. Kemal Mazhar Müfit’i çağırır. Not defterini getirir, 7-8 Temmuz 1919 sabaha karşı tarihini koydurtur ve şunları yazdırır:

“-Zaferden sonra **şekl-i hükümet Cumhuriyet olacaktır. Bunu size daha önce de bir sualiniz münasebetiyle söylemiştim. Bu bir...**

Mazhar Müfit şöyle devam ediyor: “Bu anda gayri ihtiyari kalem elimden düştü. Yüzüne baktım. O da benim yüzüme baktı. Bu, gözlerin bir takılıştı birbirine çok şeyler anlatan konuşuydu. Paşa ile zaman zaman senli benli konuşmaktan çekinmezdim.

-Neden durakladın? Deyince,

-Darılma amma Paşam, sizin de hayalperest taraflarınız var dedim, gülerek:

-Bunu zaman tayin eder. Sen yaz... Dedi. Yazmağa devam ettim.

-Paşam kafî... kafî... dedim ve biraz da hayal ile uğraşmaktan bıkmış insan edası ile:

-Cumhuriyet ilanına muvaffak olalım da üst tarafı yeter! Diyerek, defterimi kapadım ve koltuğumun altına sıkıştırdım. İnanmayan bir adam tavrı ile:

-Paşam sabah oldu. Siz oturmaya devam edecekseniz hoşça kalın... Diyerek yanından ayrıldım”

Mustafa Kemal ile M. Müfit arasında böyle bir konuşma geçmiş midir? Kesin olarak bilemiyoruz. Fakat M. Kemal’in önceki muhtelif sözleri dikkate alınırsa, böyle bir konuşmanın yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Zaten, M. Müfit’in de belirttiği gibi olaylar Mustafa Kemal’i doğrulamıştır. Atatürk, şapka inkılabını ilan edip Kastamonu’dan Ankara’ya geldiği sırada orada bulunan M. Müfit’i çağırır;

“-Azizim Mazhar Müfit Bey, kaçınıcı maddedeyiz, notlarına bakıyor musun?” Diye sormuştur. Mazhar Müfit bunu şöyle değerlendirir: “Bu bir latifeydi fakat mahcup eden bir latife... Ve hakikaten bu büyük adam geceleri gündüzlere katarak düşünmeyi, milli bünyenin tahammülünü bilmiş, her şeyin zamanını hesaplamış ve zamanı idaresine ram edebilmişti. Benim o gün hayal ve masal diye karşılayarak not ettiğim her madde, zamanla birer hakikat abidesi olarak karşıma bütün endamı ile boy gösteriyordu!”

Görülüyor ki, Mustafa Kemal Atatürk, öğrencilik yıllarından başlayarak zihninde oluşan vatan, hürriyet, inkılap, yeni bir devlet kurmak, milli vatan, yenilik yapmak, modernleşmek gibi kavramların fikriyatını yapmış ve bu kavramlar ondaki Cumhuriyet fikri ve idealinin temelini oluşturmuştur. Devlet adamı olarak, belli bir strateji içinde kurduğu yeni Türk devletinin rejimini ve esaslarını da Milli-Üniter, Laik, Demokratik Cumhuriyet şeklinde belirlemiştir.

Acaba Mustafa Kemal’deki bu Cumhuriyet fikrinin, demokrasi fikrinin tarihi temelleri var mıdır? Atatürk, “Medeni Bilgiler Kitabı”na kendi el yazısı ile “Türk milleti en eski tarihlerinde, meşhur kurultaylarında, bu kurultaylarda devlet reislerini intihap etmeleriyle (seçmeleriyle) demokrasi fikrine ne kadar merbut (bağlı) olduklarını göstermişlerdir. Son tarih devirlerinde, Türklerin teşkil ettikleri devletlerle başlarına geçen padişahlar, bu usulden ayrılarak müstebit (baskıcı) olmuşlardır” sözlerini yazmıştır.

Bu sözleri onun Cumhuriyet ve Demokrasi anlayışında, Türk tarihine dayandığını göstermektedir. Hele hele, Atatürk’ün bunun için “kurultay” kurumunu örnek olarak vermesi çok anlamlıdır. “Kurultay”, kökü Türkçe ve eki Moğolca olan bir sözdür: Kurultay’ın asıl Türkçe karşılığı “Kengeş Meclisi”dir. Bu meclis, bir çeşit “danışma meclisi”dir.

Moğollarda, yalnızca devlet kurucuları ile hanedan üyeleri kurultaya katılırdı. Türklerin Kengeş Meclisi'ne ise, boy beyleri ile halk arasında yetişmiş büyükler de girerlerdi. Bu bakımdan ünlü Rus Türkoloğu W. Barthold “*Türkleri demokrat, Çingiz Han Devletini de aristokrat*” bulmuştur. Oğuzlar'da hakan ok gönderince beyler gelir ve büyük bir toplantı olurdu. Büyük toy ve ziyafetler yapılırdı. Mevkiler (orun), damgalar, semboller (ongun) ve unvanlar hep bu kurultayda verilirdi. Hükümdar seçimleri de bu kurultaylarda yapılırdı. Göktürkler'de hakanın, tahta çıkma törenlerinde keçe üzerine konup kaldırılmasını Prof. M. Fuat Köprülü, halkın da hakan seçimine katılması olarak değerlendirmiştir.

KAYNAKÇA

- AFETİNAN, A., M. K. Atatürk'ten Yazdıklarım, Ankara, 1981.
- AFETİNAN, A., Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Ankara, 1969.
- ATATÜRK, G. M. K., Nutuk, C: I. Yayına Hazırlayan: Z. Korkmaz, Ankara, 1984.
- AYDEMİR, Ş. Ş., Tek Adam, C: I-II., İstanbul, 1981.
- BORAK, S., Öyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları, İstanbul, 1980.
- CEBESÖY, A. F., Sınıf Arkadaşım Atatürk, İstanbul, 1981.
- GÜLER, A., Türk Yönetim Anlayışının Kaynakları, Ocak Yayınları, Ankara, 1996.
- GÜLER, A., “Atatürk'te Milli Vatan Anlayışının Tarihi Esasları”, Milli Kültür Dergisi, Sayı: 46, s. 19-22.
- KANSU, M. M., Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C: I., Ankara, 1966.
- KİNGROS, L., Bir Milletin Yeniden Doğuşu Atatürk, İstanbul, 1981.
- KOCATÜRK, U., Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 1971.
- KÖYMEN, M. A., “Atatürk'ü Anlamak”, Milli Kültür Dergisi, C: I, Sayı: 11, (Kasım 1977), s. 8-10
- KURAN, E., Atatürkçülük Üzerine Denemeler, Ankara, 1981.
- MUMCU, A., Türk Devriminin Temelleri, İstanbul, 1981.
- ÖĞEL, B., Türk Kültürünün Gelişme Çağları, 2. Baskı, İstanbul, 1979.
- TUNAYA, T. Z., Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, İstanbul, 1981.

